

**МОДДИЙ ЖАВОБГАРЛИК ТЎҒРИСИДА ИШ ҚЎЗҒАТИШ
ҲАҚИДАГИ ҚАРОР ВА УНИ ҚЎЛЛАШ АСОСЛАРИ**

Комилов Авазбек Бокижонович

Ўзбекистон Республикаси

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси

кафедра бошлиғи, ю.ф.ф.д. (PhD), доцент

E-mail: komilov02011985@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақола прокурорнинг моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарори, унинг шакли ва мазмунига қўйилган талабларга бағишланган. Мақолада муаллиф моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарорини қўллаш асослари ва сабаблари аниқлаштириб берилган.

Калит сўзлар: қонунлар ижроси юзасидан прокурор назорати, прокурор, прокурор назорати ҳужжатлари, прокурор қарори.

Аннотация. Данная статья посвящена решению прокурора о возбуждении дела о материальной ответственности, его форме и требованиям к содержанию. В статье автор уточняет основания и причины применения решения о возбуждении дела о материальной ответственности.

Ключевые слова: прокурорский надзор за исполнением законов, прокурор, акты прокурорского надзора, постановление прокурора.

Abstract. This article is devoted to the prosecutor's decision to initiate a case concerning material liability, focusing on the form and content requirements for such a decision. The author clarifies the foundations and reasons for applying the decision to initiate a case on material liability.

Key words: prosecutorial supervision over the execution of laws, prosecutor, acts of prosecutorial supervision, prosecutor's order.

“Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 39-моддаси мазмунига кўра, прокурор содир этилган қонун бузилишининг хусусиятига қараб, нафақат

жиноят иши, маъмурий ёки интизомий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида қарор чиқаради, балки қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда, масалан, моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида ҳам қарор чиқариши мумкин.

Шуни унутмаслик зарурки, моддий жавобгарлик масаласи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси[1] билан тартибга солинади. Хусусан, Кодекснинг 19-боби (Меҳнат шартномаси тарафларининг моддий жавобгарлиги)

316-моддасига асосан, меҳнат шартномаси тарафларининг моддий жавобгарлиги меҳнат шартномаси тарафининг бошқа тарафга етказилган зиённинг ўрнини ушбу Кодекста ва бошқа қонунларда белгиланган тартибда қоплаш мажбуриятини ифодаладиган юридик жавобгарликдир. 318-моддага кўра, меҳнат шартномаси тарафининг моддий жавобгарлиги, агар ушбу Кодекста ёки бошқа қонунларда бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, меҳнат шартномаси тарафининг айбли ғайриқонуний қилмиши (ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги) натижасида ушбу шартноманинг бошқа тарафига етказилган зарар учун ҳамда айбли ғайриқонуний қилмиш ва етказилган зарар ўртасидаги сабаб-оқибат алоқаси мавжудлиги учун юзага келади.

Маълумки, моддий жавобгарликнинг иккита кўриниши мавжуд: 1) иш берувчининг ходимга етказилган зиён учун моддий жавобгарлиги ва 2) ходимнинг иш берувчига етказилган зарар учун моддий жавобгарлиги. Хусусан, Кодекснинг 337-моддасига биноан, ходим иш берувчига тўғридан-тўғри етказилган ҳақиқий зарарнинг ўрнини қоплаши шарт. Олинмаган даромадлар (бой берилган фойда) ходимдан ундирилмайди. Агар ушбу Кодекста бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, ходим ўзининг ўртача ойлик иш ҳақи доирасида моддий жавобгар бўлади (340-модда). Ўн саккиз ёшгача бўлган ходимлар фақат қасддан етказилган зарар учун, алкоғолли ичимликдан, гиёҳвандлик ёки токсик модда таъсиридан мастлик ҳолатида етказилган зарар учун, шунингдек жиноят ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик содир

этиш натижасида етказилган зарар учун тўлиқ моддий жавобгар бўлади (341-модда). Кодекснинг 488-моддасига кўра, ташкилот раҳбари, унинг ўринбосарлари, ташкилот бош бухгалтери ва ташкилот алоҳида бўлинмаси раҳбари ташкилотга ўзи бевосита етказган ҳақиқий зарар учун тўлиқ моддий жавобгар бўлади. Ушбу шахслар айбли ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) туфайли етказилган зарарнинг ўрнини ташкилот мулкдорининг (акциядорлар, иштирокчилар, муассислар умумий йиғилишининг) ёхуд кузатув кенгашининг ёки мулкдор ваколат берган бошқа органнинг талабига биноан қоплайди. Бунда зарарларни ҳисоб-китоб қилиш фуқаролик тўғрисидаги қонунчиликда назарда тутилган нормаларга мувофиқ амалга оширилади.

Шунга алоҳида эътибор қаратиш зарурки, пул ёки товар қимматликлари билан бевосита муомала қилаётган ходим тўлиқ моддий жавобгарлик тўғрисидаги шартнома асосида ўзига ишониб топширилган қимматликларнинг бут сақланишини таъминламаганлик учун тўлиқ моддий жавобгар бўлади. Пул ёки товар қимматликлари билан муомала қилиш ўз хизмат вазифасига кирмайдиган ходим билан тузилган тўлиқ моддий жавобгарлик тўғрисидаги шартнома ҳақиқий эмас деб ҳисобланади. Ходим билан тўлиқ моддий жавобгарлик тўғрисида ёзма шартнома тузилмаган, шунингдек бундай шартнома пул ёки товар қимматликлари билан муомала қилиш ўз функционал мажбуриятларига кирмайдиган ходим, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахс билан ёхуд жамоа шартномасида, агар жамоа шартномаси тузилмаган бўлса, касаба уюшмаси кўмитаси билан келишувга биноан иш берувчи томонидан белгиланадиган тўлиқ моддий жавобгарлик тўғрисида ўзи билан шартнома тузиладиган ходимларнинг тоифаси рўйхатига кирмайдиган шахс билан тузилган ҳолларда иш берувчига етказилган зарар учун ходимнинг зиммасига чекланган моддий жавобгарлик юклатилиши мумкин (343-модда).

Юқоридагилардан шуни хулоса қилиш мумкинки, прокурор томонидан моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш учун айбдор шахсга тўлиқ ёки

қисман моддий жавобгарлик юклатилган бўлиши ва бу ҳақда у билан моддий жавобгарлик тўғрисида шартнома тузилган бўлиши шарт.

Прокурор назорати амалиётида прокурор томонидан моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш қарор назорат ҳужжати орқали амалга оширилади. Бироқ, амалиётда моддий жавобгарликка тортиш масаласини прокурор тақдимномасида кўрсатиш йўли билан ҳам айбдор шахсни моддий жавобгарликка тортиш мумкин. Бу вазиятда ваколатли орган (мансабдор шахс) томонидан тақдимномани муҳокама қилиш ва унда қайд этилган қонунбузарликларни бартараф этиш жараёнида ходим ёки иш берувчига етказилган ҳақиқий зарарнинг қопланганлиги ҳақида тасдиқловчи ҳужжатлар жавоб хатига илова қилинган ҳолда прокурорга юборилиши керак. Айнан шу ҳолатда прокурор прокурорлик фаолияти юзасидан “П” шаклдаги ҳисоботда шахсни тақдимнома асосида моддий жавобгарликка тортилганлигини акс эттириши мумкин бўлади. Бизнингча, ундирилган сумма ҳисоботнинг “Етказилган зарарни ихтиёрий қоплаш” (12-устун) устунида кўрсатилиши ҳам Бош прокурорнинг ҳисоботлар тузиш бўйича соҳавий буйруғи талабларини бузиш саналмайди.

Прокурор текшируви ёки бошқа назорат тадбирлари жараёнида ходим ёки иш берувчига етказилган ҳақиқий зарар айбдор шахс томонидан ҳали муайян назорат ҳужжати (қарор ёки тақдимнома) қўлланилмасдан туриб ихтиёрий қопланган бўлса, прокурор томонидан моддий жавобгарликка тортилган шахс сифатида “П” шаклдаги ҳисоботга қўйилиши нотўғри ҳисобланади. Бунда қопланган сумма фақатгина ҳисоботнинг “Етказилган зарарни ихтиёрий қоплаш” (12-устун) устунида кўрсатилади, ҳисоботнинг “прокурорнинг қарори ва тақдимномаси бўйича шахслар жавобгарлиги (9-11-устунлар)” қаторида акс эттирилиши мумкин эмас.

Шуни ҳам қайд этиш жоизки, баъзи ҳолатларда аниқланган қонунбузарликнинг характеридан келиб чиққан ҳолда, маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида қарор қабул қилишдан кўра, моддий

жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор қабул қилиш мақсадга мувофиқ саналади. Мисол учун, прокурор томонидан қонунлар ижроси устидан назорат тартибида ўтказилаётган текширувда текширув объектида моддий жавобгарлик юклатилган шахс томонидан жуда оз миқдорда (масалан, 50 минг, 100 минг ва ҳ.к.) камомад ёки растрата аниқланди дейлик. Бундай ҳолатда ҳукукбузарнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 61-моддаси[2] билан малакаланиб, унга нисбатан ушбу модда билан маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатилиши мумкин. Бироқ, ушбу қарор қонуний ҳисобланса-да, уни адолатли деб бўлмайди, чунки аниқланган камомад билан унга нисбатан тайинланиши мумкин бўлган жазо (61-модданинг 1-қисмига кўра, базавий ҳисоблаш миқдорининг бир бараваридан беш бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади) ўзаро бир-бирига мутаносиб эмас. Бундай вазиятларда маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ўрнига қонунбузарга нисбатан моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ва шу йўл билан аниқланган моддий зарарни ундириш мақсадга мувофиқлик принципининг амалда таъминланишига хизмат қилади.

Унутмаслик зарурки, моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор ҳам шакл ва мазмунига кўра маълум бир талабларга жавоб бериши зарур. Хусусан, қарорда ушбу ҳужжат чиқарилган сана ва жой, қарор чиқарган шахснинг лавозими, даражали унвони, фамилияси, исми, отасининг исми, айбли ғайриқонуний қилмиши натижасида бевосита моддий зарар (зиён) етказган шахс, унинг эгаллаб турган лавозими ва моддий жавобгар шахс эканлигига оид маълумотлар, айбли ғайриқонуний қилмиш содир этилган жой, вақт ва ушбу қилмишнинг моҳияти, унинг натижасида етказилган моддий зарар (зиён) ва уни қоплаш мажбуриятини юклаш ҳақидаги прокурор талаби; “Прокуратура тўғрисида”ги Қонун [3] ва Меҳнат кодексининг тегишли моддалари, мазкур қарорни кўриб чиқиб, моддий жавобгарликка тортиш ваколатига эга бўлган орган ёки мансабдор шахс ҳақида маълумотлар, қарорни

кўриб чиқиш муддати, шунингдек уни кўриб чиқиш натижаси ҳақида прокурорга ёзма хабар берилиши зарурати акс эттирилиши лозим.

Моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор моддий жавобгарликка тортиш ва бевосита моддий зарар (зиён)ни ундириш ваколатига эга бўлган мансабдор шахс ёки орган томонидан ушбу ҳужжат келиб тушган кундан бошлаб ўн беш кун ичида кўриб чиқилиши шарт. Уни кўриб чиқиш натижалари ҳақида уч кунлик муддатда прокурорга ёзма равишда маълум қилинади. Моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор асосида етказилган моддий зарар (зиён)ни ундириш масаласи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 319-336 (2-§. Иш берувчининг одимга етказилган зиён учун моддий жавобгарлиги), 337-350 (3-§. Ходимнинг иш берувчига етказилган зарар учун моддий жавобгарлиги) ва 488-моддалари асосида ҳал қилинади.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 24.06.2025 й., 03/25/1070/0536-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 17.06.2025 й., 03/25/1069/0510-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2025 й., 03/25/1022/0083-сон.